

לית אתר פנוי מיניה: עץ האלון

עמית רפאל צורן

דימוי 1. צמד אלוני תבור ליד שאר יישוב

סיפור מערכת יחסינו ההיסטורית עם בית גידולנו הטבעי, על מגוון ישויותיו, חושף את שורשינו האקולוגיים והתרבותיים ומכווין אותנו לתור אחר איזון מחודש. האדם מנהל מערכות יחסים עם עצים רבים, ואחד החשובים שבהם הוא עץ האלון. האלון נושא סוכנות יוצאת דופן בהיותו ציר תמיכה במערכות אקולוגיות, אחד ממקורות חומרי הגלם החשובים ביותר שעליהם התבססו ציוויליזציות, ובעל חשיבות עליונה במסורות המיסטיות שהתפתחו באזורי תפוצתו.

* כותרת המסה מתוך תיקוני זוהר קכב, ב. בארמית: "אין מקום פנוי ממנו".

דומיננטיות האלון במרחב ניכרת גם בארצנו. בטבע המשגשג בפינות הפרא של חורש ים-תיכוני שוכנות ישויות רבות עוצמה, ששורשיהן בקרקע המקומית תמכו בתרבויות הרבות שהתפתחו כאן; על כן שיבתו של העץ המרכזי, האלון, אל הנוף הארץ-ישראלי מציעה מבט אופטימי על החורש ועל פניו לעתיד.

באמצעות שיקוף החוויה האישית ודיון אקדמי אציג את ייחודם של האלונים במערכות האינטראקציה שלנו עם המרחב ואציע נקודת מבט הוליסטית על יחסינו עם הטבע, המציג מערכת יחסים ששזורת לרשת אחת את כל החי, לרבות האדם, מורשתו ותרבותו.

סריג האחדות הנסתר בממלכת הטבע

מערכת היחסים ביער מורכבת ועשירה לאין שיעור. צמחים מתקשרים בעזרת תרכובות כימיות שהם מפיצים לאוויר, מבחינים באור ובצבע מעבר לצורכי הפוטוסינתזה שלהם, רגישים למגע ואף לצורה, חשים כאב ומודעים, באופן כזה או אחר, למתרחש בסביבתם (חיימוביץ 2013). עצים תומכים בצאצאיהם, מסייעים לעצים חלשים ומפעילים בקרה על קהילת החיות ביער, בין היתר באמצעות תרכובות כימיות המופצות באוויר, למשל כדי לזמן טורף שיסייע להם להתמודד עם מזיק (וולכן 2018, 18-24).

מתחת לאדמה מתנהלת מערכת רשתות תפטיר של פטריות, המסוגלות ללמוד תנאים אקולוגיים משתנים, להסתגל ולזכור. רשתות אלו יכולות לכסות שטחי יער שלמים והן מחברות בין שורשי העצים (Stamets 2005). הן מעבירות לעצים מידע ועוזרות להם לתקשר זה עם זה, למשל כדי לסייע ליער לתמוך בעץ חולה או חלש בשעת משבר ולספק לו חומרים מזינים¹.

דימוי 2. אלון מצוי ליד אבן ספיר ועששיות, יער עמינדב

ערוצי תקשורת נסתרים בין האדם ליער מתוארים בספרות המחקר האנתרופולוגית, המציגה בהרחבה מערכות יחסים מיסטיות בין האדם לטבע. בחברות מסורתיות רבות, שמאן או צייד ישאלו את היער כמה חיות מותר לצוד ויפעלו לפי תשובת היער, הטמונה באינטואיציה שלהם (Kohn 2013). היער אפוא איננו ישות דוממת: טמונה בחובו יכולת פעולה, אחריות וכוונות, ואפשר להחליף עימו מידע.

ברשת הקשרים שהם פורשים בין הצומח ובין החי מהדהדים היערות אל התת-מורע איכויות ארכיטיפיות המשקפות את זיקתנו לטבע ולקישוריותו, ועל כן היו ועודם מחוללי מפגשים רוחניים. בליבה של רשת זו נטועים איתן העצים הקשישים – מרכזיות התקשורת של היער, וישויות העבודה המובילות ברוב המסורות המיסטיות, כפי שמלמד ארכיטיפ עץ החיים המקראי.

התגלות ראשונה

לא אשכח את הפעם הראשונה שבה חזיתי בטבע ארץ-ישראל במלוא הדרו. ישבתי עם חברים סביב מדורה בליל ירח מלא על גבעת סינדיאנה בפארק אלונה, ממזרח לזיכרון יעקב. מאוחר יותר מצאתי עצמי מנותק מהקבוצה, שוכב מתחת לאלון תבור מרשים שחזותו קלאסית. האביב היה בשיאו והעץ לבלב בהמוני עלים ירוקים צעירים, בהירי צבע, שדרכם הסתנן אורו של הירח ממעל.

הבטתי בצללית העץ, שרוע על גבי, וצפיתי במחשבותיי ללא כוונה מוגדרת. לאחר זמן מה השתלטה עליי רגיעה מוחלטת, ומבטי הפך לא ממוקד. חוויתי את אוושת אינספור העלים ברוח העדינה של אמצע הלילה. הענפים הדקים נעו לאיטם, וככל שהתעבו קפאה תנועתם: העץ הגדול כולו רטט בעדינות בתדרים שהשתנו לפי תצורת העלים וזוויתם, אורך הענפים ועוביים ומיקומם היחסי במבנה. נראה היה שהעץ הגדול מחזיק בהווייתו את התנועה כולה, רוקד חופשי ובה בעת יציב ושקט לאין שיעור, על המוני עליו המרשרשים בתואם עם דממת הלילה הסובבת.

עצים מפוסלים כאלוני התבור יכולים לפתח ענפים עבותים וארוכים הנמשכים במקביל לאדמה, כאילו הם מתעלמים מכוח הכובד. קליפתם מרשימה, כהה, סדוקה, מחוספסת ועבותה, והענפים הגדולים קשוחים כמו הגזע העבות. הגזע וענפיו נחזים כמו התרוממות של האדמה למבנה רב קומות, שלאורך שנים, גם בתנאי מזג אוויר קיצוניים, שומר על יציבותו ומשמש בית גידול להמוני בעלי חיים.

הישות העצית כולה ביטאה אחדות, בהכילה המוני תצורות התפתחות וניגודיהן: עובי וגודל לצד דקות וזעירות; קשיחות וחוסן לצד עדינות; אטימות לצד שקיפות; כהות לצד בהירות; יציבות באה בימים, הניכרת בגילו של הגזע, לצד ניצנים ועלים צעירים ורעננים. העץ כבר לא היה עץ, והגיאוטריות המורכבות של צלליות ענפיו הרבים יצרו מבנים אחרים.

האלון אסף אותי אליו, והווייתי הנפרדת התמזגה בהווייה של אחדות: מתחתי השורשים, מערכת התפטיר והאדמה, ומעליי הגזע, נוף העץ ועלוותו. הייתי ספון בתוך ממלכת חסד אדירה. מראה העלים השוברים בריקודם העדין את אור הירח – אינספור נקודות של בהירות וחשכה – היה כמנדלה תלת-ממדית ענקית. המהות שהתגלתה לפניי השתלטה על תודעתי כולה, ודקות ארוכות בהיתי בישות שמעליי. עורסלתי בתוך ממלכת חיים מאוחדת, שאני חלק ממנה, והבטתי בישות טבע זו כאילו לראשונה פגשתי חיים.

דימוי 3. אלון תבור מלבלב לאחר השלכת, גבעת סינדיאנה, פארק אלונה

לאחר הזריחה יצאתי לטיול רגלי באזור. הסתובבתי בינות לצמחי האביב המלבבים, המכוסים בטל הלילה. שוטטתי בין שרידי כפר ערבי נטוש, משוכות צבר, אלונים, אלות, חרובים וצמחים רבים אחרים. לאחר שעברתי מבעד למבוך צמחי צבר אל מדף סלע רחב, נגלה לפניי אלון תבור ענק ויוצא דופן בצורתו. רוחבו של גזע העץ שחדר מתחת למדרגת הסלע והתנשא מעליה היה כמטר, וממנו פרצו כמניפה לכל עבריו חמישה ענפים ענקיים. כל אחד מהם יכול להיות עץ מרשים בפני עצמו. צורת העץ הזכירה כף יד פתוחה לרווחה, עצומת ממדים.

עץ זה ניצב על מדרגתו בגאון והשגיח על הגיא ועל העצים שמתחתיו. כל המרחב כולו נראה כאילו התכנס אל העץ, כאילו היה העץ נקודת המגוז של החורש. שבילי חזירים נפגשו מתחתיו, מפלסים דרכם מכל עבר תחת ענפי אלונים נמוכים, שיחי עוזרר ומשוכות צבר.

בחודשים שלאחר מכן קראתי כל ספר שמצאתי על אלונים: ספרות אקולוגית, היסטורית, עיצובית ומיסטית. כל ערוצי החקירה התכנסו לאותה מסקנה: העצים האלה נושאים חשיבות גדולה משום שהם עומדים במרכזן של רשתות אקולוגיות, ומהות זו מקודדת בדרכים שונות במורשתן של התרבויות הרבות שחיו בצילם. חווייתי מתחת

לאלון היא מחשבת האלון – יכולתו לחדור לתודעתו, לעצב אותה בהרמוניה מוחלטת עם המרחב הסובב אותי, וליצור חיבור ותחושת שלווה.

העץ הנדיב

האלונים הופיעו לפני כחמישים מיליון שנה בדרום מזרח אסיה של ימינו, ומשם התפשטו לכל חצי הכדור הצפוני.² האלון (Oak) הוא ארכיטיפ של העץ הקלאסי: עץ גדול ומאריך ימים עם גזע מרכזי, מערכת שורשים ענקית, ענפים רחבים המשתרעים לצדדים וצמרת גדולה ורחבה. עצי האלון יכולים לפתח גזעים עבותים. יש להם עמידות מרשימה בפני שרפות,³ והם יעילים בניקוי האוויר ובשמירה על האקלים (Hopkins et al. 2021).

המין אלון (*Quercus*) הוא אחד ממיני העצים הגדולים והסתגלנים ביותר: יש מיני אלונים שחיים בתנאי קרה ושלג, ואחרים שמשגשגים באזורים חמים עם משקעים מעטים. אף שהאלונים אינם שיאני גודל וגיל, ברוב אזורי הגידול שלהם יהיו הם העצים הזקנים, הגדולים והחשובים ביותר. אלונים נמצאים בחלקים נרחבים מחצי הכדור הצפוני, מקולומביה עד צפון ארצות הברית, מהמזרח התיכון עד סיביר וסקנדינביה, ומגוון צורותיהם רחב: מעצי ענק עד שיחים חד-ביתיים; ירוקי עד, נשירים או נשירים למחצה.

החשיבות העליונה של האלונים נובעת מכך שהם תומכים במערכות חיים רבות, יותר מכל עץ אחר. האקולוג דאג תלאמי הגיע למסקנה שאין עוד ישות טבע חשובה כמו העץ הזה, שהוא מרכז החיים ברוב תאי השטח שהוא נוכח בהם (Tallamy 2021). ואכן, ביולוגים רבים מחזיקים בדעה כי הערך האמיתי של יערות אלונים הוא בתרומתם לחיי הבר (McShea and Heally 2002, 1).

הבלוטים, אגוזי האלון, הם מזון-העל של מערכות אקולוגיות רבות, ומזינים קרוב למאתיים מיני חיות (Van Dersal 1940). מערך החיים שפורשים עצי האלון ובלוטיהם עומד בליבן של רשתות גומלין ענפות של ציפורים ויונקים – סנאים, עכברים ומכרסמים אחרים, חזירי בר, צבאים ואיילים, ואפילו דובים, במקומות שבהם שרדו אלה (McShea and Heally 2002). האלונים משמשים להקות ציפורים נודדות, הן כתחנת הצטיידות והגנה הן כתמרורי הכוונה.

במפגשיו עם המרחב פיתח האלון אסטרטגיה של נדיבות: במקום להגן על הבלוטים באמצעות קליפה קשה או רעלנים, הוא מספק די והותר מהם. יערות אלונים מדגימים תופעה יוצאת דופן זו ושוברים את האיזון הנפוץ של שיווי משקל בין קהילת החיות לתפוקת העצים:

2 מידע רב במסה זו מבוסס על האתר "ברנע – משתלת עצי אלון".

3 מתוך האתר "Fire Effects Information System (FEIS)".

יכול הבלוטים הגדול של האלונים, הן במספר הן במסה, והעובדה כי כמותו משתנה מדי שנה, מייחדים את האלון ומובילים להשפעתו על חיות הבר [...]. האלונים חשובים הרבה יותר ממה שמלמד מספרם, מכיוון שייצור הבלוטים שלהם הוא עמוד התווך שעליו נסמך חלק גדול מהמערכת האקולוגית של היער (שם, עמ' 9).

עלי האלון טעימים לחיות רבות, ובהן כבשים ועיזים, צבאים וסוגים שונים של מכרסמים. בתהליך התפרקותם נוצרת שכבה של הומוס, קומפוסט טבעי המזין חרקים, פטריות ואורגניזמים אחרים. כך, הקרקע שמתחת לאלונים מעשירה את מערך החיים ומזינה את רשתות החיים באדמה.

אסטרטגיה זו של נדיבות חלה לא רק על הבלוטים אלא גם על חלקיו האחרים של העץ. על קליפת הגזע והענפים, העשירה בחומצה חזקה, משגשים וחלים רבים יותר מאשר על כל עץ אחר (Tallamy 2021, 31–43). מלבדם ניזונים מן הקליפה גם מיני חרקים רבים אחרים. אותם יצורים פיתחו עמידות חלקית לקליפה, והיא מאפשרת להם לעכל אותה עד שנבנית בגופם רעילות, ואז הם עוצרים. באופן הזה מפעיל העץ בקרה על קהילת החרקים החיה על קליפתו, המהווה בית גידול גם לצמחים, לטחבים, לחזזיות ולאחרים (Lewington and Streeter 1993). אפשר לדמות אלונים גדולים לארץ רחבה: כל ענף הוא מחוז שבו אקלים ייחודי, מוקדי עניין וערוצי תנועה (Logan 2006, 301).

התגלות שנייה

יום אחרי שנפרדתי מהעץ הגדול שעל מרף הסלע אשר בסינדיאנה שבתי אליו. ההתגלות שחוויתי בחשכת הלילה מתחת לעץ הצנוע ממנו הטעינה אותי בציפייה לקראת הבאות, בצילו של המרשים שבעצי האזור. התיישבתי מתחתיו, נשמתי עמוקות ונכנסתי למדיטציה, בניסיון לשחזר את חוויותי הקודמות. ייחלתי לאותה תחושת הרמוניה שכבר פגשתי על הגבעה.

כעבור זמן פקחתי את עיניי. העברתי תחת העץ שעתיים נעימות ומרגיעות, אבל התקשיתי לשחזר את מצב התודעה יוצא הדופן שחוויתי ביום האתמול, ולא הצלחתי להעמיק את המדיטציה. העץ שילח אותי לדרכי, והחלטתי לצאת לטיול בסביבה. היה זה יום אביבי יפה במיוחד. עברתי בין משוכות הצבר וטיפסתי על הגבעה. לאחר כעשרים דקות של הליכה הגעתי לראשה, ושם חיכה לי אלון אחר, קטן מקודמיו. כשחלפתי על פניו השתנתה הצמחייה, התעבתה והתפשטה לגבעות הסמוכות, המכוסות בחורש צפוף וגבוה. החורש הסתיר את שלפניו, ופילסתי את דרכי בתוך מסדרונות צמחים צרים. נהניתי מריכוז הצמחים ובעלי החיים. לעיתים הגעתי לשביל ללא מוצא, ואז זחלתי במעברי חיות מתחת לענפי הצמחייה.

החיוניות הפורחת של האביב על הגבעה הארץ-ישראלית לא נפלה מזו של שום ג'ונגל שפגשתי בטיוליי בעבר. חשתי שאני מהלך על אדמה חיה שהטבע בה חופשי, משגשג ופראי, אינו מנוהל ואינו נטוע. לא הגיעו אליי רעשי מכוניות או ציוויליזציה. שמעתי ציוצים לרוב, והעושר הבהיק מכל עבר.

הרגשתי נינוח ובטוח. חלצתי את נעליי, פשטתי את חולצתי ומכנסיי, הנחתי את תיק המים שלי לציד, ונשכבתי לנוח בינות לשיחים. השמש עמדה במרכז השמיים, מעליי. לפתע ראיתי פרפר יפה. קמתי והתחלתי לעקוב אחריו. הוא נעלם מהר, ואני הלכתי בין הצמחים והשיחים הגבוהים. הכול סביבי נראה מושך ומסקרן, והתקדמתי עוד דקות אחדות. השתוקקתי להמשיך לטייל יחף ועירום כמעט, אבל קול ההיגיון התערב ואמר שעדיף שאאסוף את חפציי לפני שאמשיך. אז נפניתי לשוב על עקבותי.

אלא מה? לא היה לי מושג איפה אני. מכל עבריי שיחים גבוהים שמסתירים את הנוף, ושביל אין. לאחר כמה ניסיונות הבנתי שאיברתי את הדרך, יחף ורק תחתונים לגופי, ללא מים, ארנק, טלפון ומפתחות לרכב. כמעט חצות היום, והשמש התלויה באמצע השמיים לא נותנת לי כל רמז של כיוון. נאחזתי בהלה. התחלתי לתור במעגלים אחר חפציי, ובד בבד ניסיתי להיזכר איפה הייתי, אבל ללא הועיל. לא הצלחתי להשקיט את תודעתי הדואגת. גם אם אצא מהשטח ואגיע לכביש, מצבי יהיה לא מזהיר בלשון המעטה: גבר שרק תחתוני לגופו, במרחק של כשעה וחצי נסיעה מביתו. ליבי דפק בקצב מואץ.

ניסיתי להדוף את הפחדים ולהירגע תוך כדי שיטוטי חסרי הכיוון, עד שלפתע נתקלתי בעץ אלון יפה, בינוני במידותיו. חשבתי שאלה חדשות רעות: לא ראיתי עד כה את העץ הזה, והמשמעות היא שהתרחקתי ממחוז חפצי. ובכל זאת מראה עץ האלון לפני הקל את המועקה שאחזה בי, הסדיר את נשימתי והרגיע את האימה. קול פנימי עודד אותי להתקרב לעץ, אולי לגעת בו או לנוח מעט מתחתיו, אבל נימוקי המחשבה ההרגלית דחפו אותי להמשיך לחפש את חפציי. אלא שעכשיו היה לי עוגן: עץ שניצב בפסגת הגבעה שאני נמצא עליה, ותמיד אוכל לשוב אליו. הייתה בכך הקלה מסוימת.

המשכתי לשוטט בלי כיוון, וכעבור זמן החלטתי לשוב אל העץ. הפעם התמסרתי לתחושת הבטן והתקרבותי אליו. ואכן, בצמוד אליו ראיתי שביל אופניים. עוד עוגן נוסף לתפיסת המרחב המתארגנת בתודעתי, והפעם עוגן עם היגיון ברור – השביל הרי יוצא ממקום כלשהו ומוביל למקום כלשהו. שני עוגנים אלו השיבו לי את עשתונותי, והכאוס שהייתי שרוי בו פינה מקום לסדר פעולות שיחלץ אותי מהמבוי הסתום. הבנתי שעדיפה מבוכה בכביש על תעייה בשטח, והחלטתי להתחיל לצעוד. עצם הצעידה וההתמסרות לניווט הרגיעו אותי.

עם הרגיעה הגיעה ידיעה שבגוף, מוחלטת ובהירה, שהעצים שעברתי דרכם מחוברים, והם חלק משושלת של עצי אלון שחיים שנים רבות על הגבעות האלה. הגבעה משמרת היגיון אקולוגי; הטבע מאורגן לפי אמת שאותה אולי אינני מבין, אבל לבטח מרגיש. תובנה

זו הופיעה כפיצוח של חידה שהטבע חד לי, כאילו אמר: "התמסר לתחושות גופך, התמסר לעצים שאתה רואה, אל תנסה להבין, לך לאן שרגליך מוליכות אותך. הציפורים והכלבים לא צריכים לא מפה ולא אפליקציית ניווט". וכאילו שמעתי את העץ הגדול אומר: "לך והבא את הציוד שלך ושוב אליי".

הרפיתי לחלוטין מכל ניסיון להבין, ורגליי הלכו בטוחות כמו מאליהן. זיהיתי בבירור שהפחד מאובדן חפציי הוא שערער אותי קודם לכן ודחף אותי לשיטוט חסר כיוון, ואילו עץ האלון שפגשתי הרגיע אותי ועזר לי למצוא מחדש את דרכי. ירדתי משביל האופניים, ולאחר כחמש דקות הליכה בין השיחים מצאתי את חפציי והבנתי את שבאתי ללמוד: לחוות באופן ישיר ובלתי אמצעי, כמו הציפור המנווטת בנדודיה, את הדרך שבה הטבע מארגן את עצמו – דרך שאין בה לא מפה ולא תוכנית; מערכת יחסים מרחבית של מידע ותקשורת, שנמצאת מעבר לגבולות השגתו של השכל הקווי, אבל גוף חי מרגיש בה; אינטואיציה שבאה מהתודעה הקדומה המדריכה את החיות.

פניתי לשוב בחזרה אל בעל הבית, האלון הגדול. ירדתי במורד הגבעה, ובדרך הוצפתי בהכרת טובה על עוצמת השיעור ועל החסד האדיר שנעשה עימי. עושרו של הטבע המלבב והפורח ועוצמת השתרשות האלונים במרחב היו לי כהתגלות. ראיתי הרמוניה מקומית, שורשית. עצי האלון באזור – להבדיל משיחי הצבר ומהדקלים שניטעו על הגבעה בתקופת ההתיישבות – הם פרא מקומי, צומתי יסוד בהתפתחות הטבע סביבם, המתקיימים זה אלפי שנים בסמיכות להתיישבות אנושית, חקלאות מסורתית ועדרי צאן ובקר. ידעתי זו הדהדה בעוצמה מהאדמה המקומית.

חצי שעה לאחר שמצאתי את חפציי הגעתי לעץ הגדול ונשכבתי מתחתיו. העץ רקד מעליי, פשט את כף ידו האדירה, וכמו אמר: "ברוך הבא לאדמתי". השיעור שחווייתי ומראה העץ האדיר מעליי היו כשטף של אמת שאינה ניתנת להכחשה. ודאות מלאת עוצמה נפרשה לפניי. ידעתי מערכת של חיים שמתנהלים מעבר להשגתו של השכל.

עץ החיים

היחסים של האלון עם סביבתו משתנים על פי העונה, ונראה שתמיד קורה משהו מעניין: הנצת הפרחים והאבקנים, צמיחת הבלוטים, נשירת עלים וצמיחתם מחדש, תנועת בעלי החיים, התפתחות פטריות וצמיחה במרחב. האלונים משפיעים על האקלים ביער, על הלחות ועל הצל, על איכות האוויר והאדמה. מערכות גומלין ומערכות חיים רבות תלויות בהם, והם תומכים בהן, מקיימים קשרים עם סביבתם ומעצבים את המרחב שהם שייכים אליו.⁴

4 תלאמי (Tallamy 2021, 12) דן בספרו באלונים צפון-אמריקניים והדברים מתייחסים לצפון אמריקה, אבל חוזרים בכל דיון על אלונים.

גם אם אינם משגשגים כיום כמו בעבר, האלונים עדיין משמשים מסד תמיכה חיוני במערכות האקולוגיות שבהן תלויים גם אנו. האיכויות האקולוגיות של תופעת טבע חשובה כאלון גדול אינן נסותרות מגופנו ומתודעתנו, וגם אם איננו מבחינים במודע בכל התופעות הקושרות עץ גדול למרחב החיים סביבו, האבולוציה מהדהדת בתחושות גופנו את הידיעה שאנו עומדים מול תופעה יוצאת דופן בחשיבותה.

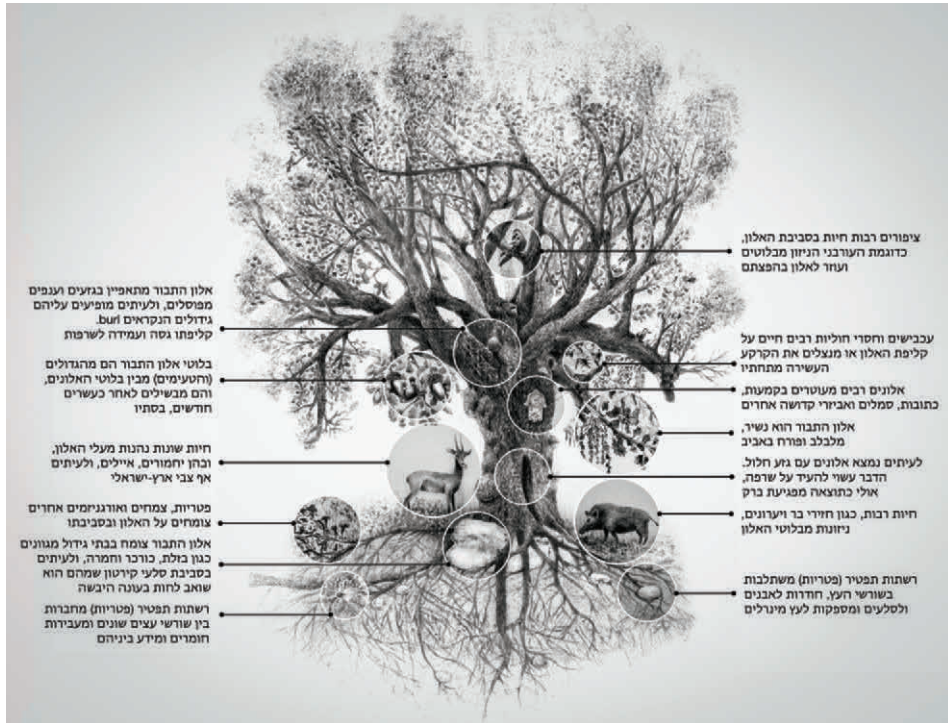
בישראל יש חמישה מיני אלונים בר. הנפוץ בהם הוא האלון המצוי (*Quercus calliprinos*), עץ ירוק-עד ששורשיו עמוקים, בלוטיו מרים וקטנים יחסית ועליו קוצניים, והוא מצוי באזורים שרמת המשקעים בהם היא כ-400 מ"מ ויותר. זהו העץ השליט בגליל, בכרמל ובהרי יהודה, והוא מכסה בתצורות שיח נמוכות עוד אזורים רבים, למשל חבל עדולם, שבהם הוא הצמח הנפוץ ביותר. לעיתים הוא יוצר חורשות צפופות ובהן גם אלה ארץ-ישראלית. על פי רוב גובהו לא יעלה על עשרה מטרים, אך יש פריטים שמגיעים לממדים מרשימים, למשל בהר דוב, בחורשת הארבעים שבכרמל ובחורשת האלונים שבסטף.

הגדול והמרשים באלוני הארץ הוא אלון התבור (*Quercus ithaburensis*), עץ נשיר עם קליפה גסה ועבה ובלוטים גדולים ומתוקים. גובהו של אלון התבור מגיע לעשרים מטרים, הוא מפתח גזעים עבותים ומפוסלים ומצוי ברום נמוך יחסית, באזורים שרמת המשקעים בהם עולה על 250 מ"מ. לשורשי אלון התבור יכולת ייחודית לחבוק סלעי קירטון בכיסי אדמה המספקים להם לחות בעונה היבשה, וכך להתמודד עם מיעוט גשמים (הר ואחרים, 2016). אלון התבור מרכיב יערות פארק, כאלה שבהם עצים עבותים מרוחקים זה מזה בחורש מיוער, כמו בפארק אלונה – לעיתים בחברת אלות אטלנטיות.

ההנחה היא שהאלונים בישראל יכולים לחיות בין 500 שנים (אלון תבור) ל-850 שנים (אלון מצוי), אף שרוב רובם של האלונים בארץ צעירים הרבה יותר.⁵ בעבר כיסו יערות אלונים תבור אזורים נרחבים בארץ, מדרום השרון ועד הגליל ועמק החולה.⁶ הם הצטמצמו בגלל כריתה מסיבית בידי תושבי הארץ במהלך הדורות, ושרידיהם נמצאים כיום בפארק אלונה, ביערות מנשה, באזור טבעון, בעמק החולה ובשרון.

5 הנתונים על גיל האלונים הם מתוך העמודים אלון מצוי ואלון תבור באתר מגדיר הצמחים "צמח השדה" של הקרן הקיימת לישראל.

6 מתוך אתר "כלנית: כתב-עת לצמחי ישראל".

איור 1. תרשים אינטראקציות כללי של אלון התבור עם סביבתו. איור: אלינה באזל

רוב אלוני הענק הבוגרים ששרדו לאחר הכריתות נשמרו מטעמי קדושה או משום שנמצאו בשטח כפר שהגן עליהם. כמה נפילים שכאלה פזורים בשרון ובצפון הארץ, ובהם אלון התבור עם הגזע הענק והחלול – כשבעה מטרים היקפו – של משפחת צאדק בין טירה לטייבה, ואלון התבור אדיר הממדים בשייח' מחפי שליד שאר יישוב, שהיקף גזעו קרוב לשישה מטרים וקוטר צמרתו 28 מטרים.⁷

אלוני ישראל הם עצים קשוחים, עם עמידות טובה לשרפות ולבצורת. שורשיהם נטועים עמוק בעבר האקולוגי של האזור, ומערכת היחסים שלהם עם הסלעים ועם כיסי הקרקע באזורנו עתיקה ביותר. אקולוגיית החורש המקומי היא תולדה של מערכת היחסים בין העצים לאדמת הארץ, ולזו יש השפעה מהותית על ארגון המרחב הטבעי. שורשי התיישבות הקבע החקלאית בארץ ישראל קדומים, והחורש המקומי משמר אקולוגיה היברידית – מסורת של שגשוג טבעי לצד חקלאות ומרעה; בנייה וחורבן; בצורות ושרפות; כריתת

7 ראו אתר "מיפוי אלוני ישראל ע"ש מיכאל אבישי".

יערות ונטיעתם. לאדם ולא לאלון מורשת משותפת בעיצוב ובארגון המרחב, זה הטבעי וזה התרבותי.

מרחב ההתרחשות של החיים

ויליאם לוגאן דן בספרו בקשר בין התפתחות החקלאות הקדומה, יישוב הקבע והציוויליזציות ובין אלונים. בעידן הקרח האחרון, שסיומו בישר את תחילתה של המהפכה החקלאית באירופה אסיה ושעבוד הטבע בידי האדם, נסוגו יערות האלונים מרוב שטחי הגידול והצטמצמו בכיסי אקלים מעטים, כגון הנגב ומדבר סונורה בצפון אמריקה. ככל שהלך העולם והתחמם, כך הצפינו יערות האלון. לוגאן טוען כי תנועת התפשטותם של האלונים מאזור הסהר הפורה דומה למגמות התפשטות החקלאות, והתבוננות מקרוב בתופעה זו מרמזת שחלקם של האלונים במעבר ליישוב קבע ולחקלאות גדול מכפי שנהגו להניח (Logan 2006, 29–76). בעבר סיפקו יערות האלונים ביטחון תזונתי (Bainbridge 1985; Prado–Nóvoa *et al.* 2016). עצי אלון משופעים בבלוטים מזינים, ושלושה שבועות של ליקוט מספקים לאדם מזון בסיסי לשנה (Logan 2006, 55). מלבד שימושם למאכל באמצעות טחינתם לקמח, שימשו הבלוטים גם להפקת שמן ולהזנת חיות מרעה. במשך תקופות ארוכות בהיסטוריה שגשגו חברות אנושיות בסמיכות ליערות אלונים, באמריקה ובצפון אפריקה, באירופה וברובה הגדול של אסיה. היער עצמו היה מרחב ההתרחשות של החיים, והאדם היה חלק אינטגרלי ממרחב זה, תושב אחד מני רבים.

תפקידו של האלון בהזנת המערכות האקולוגיות (והאדם בתוכן), עוצמתו הפיזית והדומיננטיות שלו במרחב עיצבו את מקומו המרכזי במיסטיקה של תרבויות שונות. למעשה, לא רק בארצנו אלא בכל מקום שהתפתחו בו אלונים גדולים, הם היו נדבך מרכזי במסורות הרוחניות – מסורות שנשמרו במעבר מליקוט לחקלאות והשתמרו לאורך רובה של ההיסטוריה:

מכל מיני העצים המצויים ברחבי אירופה נחשב האלון כעץ המקודש ביותר על בני עמים משחר ימי האדם ועד היום, [...] מהיוונים הקדמונים ועד הדרואידים של בריטניה ומערב צרפת, מהסלאבים בבלקן ובמזרח אירופה ועד עממי הצפון הגרמאנים – היו אלוהי השמים, הרעם, הברקים והגשם קשורים, במידה זו או אחרת, לאלוני הענק שהיו מקום משכנם של אלים אלו (רפני 2010, 26).

במיתולוגיות האירופיות קושרו האלונים לאלים הבכירים ביותר – זאוס, יופיטר, דגדה, פרון ותור. מצביאי רומא התהדרו בכתר עלי אלון לראשם, ובכל רחבי אירופה, מיוון ורומא ועד אנגליה וסקוטלנד, נקשרו לאלונים אגדות וסיפורים המהללים את כוחם, את חיוניותם ואת עוצמתם המיסטית. מפורסמים במיוחד הם המכשפים הקלטים, הדרואידים, שמשמעות

שמם היא "אלה היודעים את האלון",⁸ אשר חקרו את כוחם המיסטי של האלונים. שמם נובע ישירות משמותיו הקדומים של האלון בשפות הודו-אירופיות – Duir או Deru. מהם התפתחו המילים האנגליות door, tree ו-true (Logan 2006, 83), המחזיקות בהווייתן את משמעותו המיתית של האלון.

עץ הדעת טוב ורע: עמודי התמך של הציוויליזציות

האלון שירת את האדם באפיקים רבים מלבד הזנה. קליפתו שימשה לריפוי חוליים, להפקת צבעים ודיו ולעיבוד עורות וריכוכם. אלון השעם (*Quercus suber*) הוא המקור לחומר הגלם המפורסם, וחביות מעץ אלון הן חלק בלתי נפרד מתהליך הייצור של יין וגבינות. עצת האלון הצפופה הייתה מקור מועדף להסקה ולפחמים, ששימשו לחימום, לבישול ולמלאכות הנסמכות על כבשן, כנפחות או הנעת קיטור. במערב השתמשו בעצת האלון האיכותית והקשה בעיקר לצורכי נגרות.

בתקופות שבהן חי האדם בצילו של האלון והשתמש בכלוטיו, זכה האלון ליציבות. לעיתים הובילה זו לגידול בשימוש בעצת האלון, עד כדי כך שיער נכרת בקצב שעלה על קצב התחדשותו. שלא כמו החיטה, המתחדשת מדי עונה, אלון זקוק לזמן כדי להתבגר. לפי התזה של לוגאן, כשגבר הלחץ האקולוגי של האדם על המרחב ויערות האלונים החלו להידלדל, עלתה קרנו של הדגן. כך נעלמו אט אט הבלוטים מהתזונה האסייתית והאירופית, והאלון שימש בעיקר חומר גלם למגוון מלאכות. בשל הצריכה ההולכת וגוברת של האדם הוא הפך מתומך חיים וספק מזון למשאב מתכלה, ומקומו התרבותי החל להשתנות.

עצת האלון הקשה שימשה לייצורם של מחברים, כלי עבודה, שלדות וחרטומים של סירות וספינות, פיגומים ועמודי תמך, ועל בסיסה התפתחה הנגרות האירופית ושכללה את יכולתה לפתח אדריכלות וספנות של מבנים גדולים, מורכבים וחזקים. אוניות רבות בציים האירופיים נבנו עם חרטום ושלד מעצי אלון, ולעיתים תצורת העץ המקורית הייתה הבסיס למבנה האונייה כולו.

דימוי 4. חורשת אלונים מצויים בגבעת סינדיאנה, פארק אלונה

לוגאן מעמיק את הדיון וטוען כי השתלשלות היחסים בין הציוויליזציות המסופוטמיות והאירופיות המתפתחות ובין עצי האלון היא השלד שסביבו נבנתה מערכת היחסים הכוללת בין האדם למרחב, זו שליוותה את המעבר מציד וליקוט להתיישבות קבע, חקלאות ופיתוח כלים, מלאכות וטכנולוגיות (Logan 2006, 194–253). מערכת יחסים זו שזורה היטב בראיית עולמנו הטכנולוגית ובתפיסתנו את הטבע, והיא העדשה שדרכה אנו מייצרים, וייצרנו, משמעות. מעטים האורגניזמים המחלחלים למרקם התרבותי והביולוגי של עולמנו באופן נרחב כמו האלונים (Koenig and Knops 2006).

איכות זו של האלון מהדהדת בנו – ביחסינו עם הטבע, בהעברות בין־דוריות ובמבנה של תרבותנו – ומתבטאת בתחושותינו ליד הישות העוצמתית שסיפקה לנו במשך דורי דורות את התשתית לחיים, כציידים־לקטים, כמחפשי זהב, כבוני אוניות, כטבחים, כמעבדי עורות, כייננים, כגבנים, כסופרים, כמכשפים וכחוקרים.

אנו עדיין זוכרים

במקרא, המילה אלון מנוקדת בדרכים שונות. ההבדלים בניקוד מרמזים שלעיתים התכוון המחבר לעץ ולעיתים ביקש לתאר מקום בעל חשיבות, שהיו בו ככל הנראה עץ או עצי אלון (כגון אלון מורה ואלוני ממרא). כמו האורקל בדלפי שביוון הקדומה, אשר הוצב, כמקובל במסורות הלניסטיות רבות בימי קדם, מתחת לעץ אלון קדוש ואדיר ממדים (de Carvalho *et al.* 2011), אתרים אלו שימשו ככל הנראה לפולחן.

לצד חשיבותם של האלונים במיסטיקה היהודית הקדומה, הם נקשרו גם לפולחן האשרה, הורתם של בעל ועשתורת, אלת הפריין, האדמה והצמחים. פולחן האשרה נשזר בעצים, ככל הנראה אלות ואלונים. היהדות הקדומה ציוותה להשמיד את פולחני האשרה ואת העצים שסימלו אותה. מגמה זו חברה למגמות אחרות ביהדות ששאפו להעביר מן הארץ את סממני האלילות, אשר סבו על פי רוב סביב פולחנים מיסטיים שמושאייהם, כנהוג בעולם הקדום, היו כוחות וישויות טבע. על כן במרוצת הדורות זנחה המסורת ההלכתית את העצים הקדושים, וירדה קרנם של האלונים, האלות ועצים אחרים.

עם זאת, ברחבי הארץ פזורים כיום עצים קדושים לרוב, ומוסלמים, נוצרים, דרוזים ויהודים ממשיכים לקיים מנהגים ולערוך פולחנים, והאלונים הם האהודים ביותר מבין העצים המקודשים.⁹ רבים מאמינים שעץ מקודש הנוטע סמוך לקברו של קדוש נושא את רוחו ומעניק לו נצחיות. הממסד הדתי ומנהיגיו אמנם אינם תומכים בפולחני עצים ובקדושתם, אך כוחם של מנהגים מקומיים רב, ואנשים פונים לעצים בבקשם רפואה, ברכה, פתרון בעיות ויישוב סכסוכים, תולים עליהם בגדים, בדים וקמעות או הופכים אותם למרחבי מדיטציה ומפגשים רוחניים.

המקום אשר מחכה לי

לאחר חוויותי בפארק אלונה שבתי לטייל בו פעמים רבות, ועצרתי למדיטציה בחלקים שונים של יער הפארק. נטוע במורד הגבעה נמצא אורשינא, אלון תבור שצורתו יוצאת דופן.¹⁰ שורשיו בוקעים מהאדמה עד לגובה של כמחצית המטר ומתפתחים לגזע כרות, הניצב במקביל לאדמה בצורת ר'. מהגזע מתנשאים שלושה ענפים צעירים שקוטרם כעשרים סנטימטרים, והם צומחים ומבססים עץ בריא, מיוחד ויפה.

9 כארבעים אחוזים מהעצים המקודשים בישראל הם אלונים (דפני 2010, 75).

10 אורשינא הוא דמות של עוף חול ביהדות, לפי מדרש בראשית רבה יט.

דימוי 5. אורשינא. גבעת סינדיאנה, פארק אלונה

קשה להבין מה התחולל פה. אפשרות אחת היא שהעץ נכרת בתקופה שבה כרתו הטורקים את רוב יערות אלוני התבור בארץ. או שאולי מסיבה כלשהי נפל העץ על צידו ואז נכרת. אך הוא לא מת. שורשיו דחפו את הגזע הכרות מעלה והצידה, עד שפינה מקום, ומשם החל העץ להתחדש.

עץ כרות ללא עלים אינו יכול לשרוד זמן רב ללא אספקת הסוכרים שמקורם בפוטוסינתזה. גדם שלא נרקב לאחר זמן כה רב נתמך בהכרח בעצי הסביבה, אולי בזכות תרומת מערכת שורשיו ליער. מערכות התמיכה של הטבע מלמדות על מנגנונים אלטרואיסטיים המתנהלים במרחב, כמו בדוגמה של רשתות התפטיר המעבירות סוכרים לעצים חלשים (Rog et al. 2020).

אפשר שאורשינא זכה לתמיכתם של האלונים הסובבים אותו. עם זאת, הודות לחומרי תשמורת הנאגרים בשורשי האלונים, הם יכולים להתחדש גם לאחר כריתה או שרפה.¹¹ בין שהתחדשותו של אורשינא נובעת מתמיכת היער ובין שהיא נובעת מעומק השתרשותו בקרקע, עץ זה מדגים את כוח החיות של החורש.

בתקופה שבה האורנים, שניטעו בימי המנדט הבריטי ואילך, מתקשים להמשיך ולכסות שטחים נרחבים, מתרבים הקולות הטוענים שעלינו לקדם את חזרתם של יערות האלונים אל הנוף. ואולם נראה שהאלונים מסתדרים לכדם. באזורים רבים בארץ אפשר לצפות במופע מרהיב: צמיחתם המחודשת והטבעית של שיחי אלון מצוי ואלון תולע (*Quercus infectoria*), השבים ותובעים את את חזקתם על האדמה. יתרה מזו, אלון התבור מציג אפשרות אופטימית אף יותר: "[...] מסתברת האפשרות שאלון התבור הוא מין המצוי בתחילת התפשטותו. [...] לעתיד לבוא עשוי אלון התבור להתפתח מחדש במקומות שלא יופרע בהם, וייתכן שאף יגדיל את תחומי תפוצתו על חשבון מיני עצים אחרים" (רבינוביץ-ויין 1986, 208).

אם כן, כיצד כעבור מאה שנים ויותר שבהן נעלמו יערות האלונים מהארץ, שבים עצים אלו למרחב בכוחות עצמם? אפשר להניח שתשתיות רבות נשמרו באדמה בתצורות של מערכות תפטיר ושורשים, ועצי האלון המעטים ששרדו המשיכו להפיץ את בלוטיהם. האלונים נמצאים בליבת החורש המקומי, פורשים כיפה שמספקת הגנה מפני האקלים ומספקים מזון, הגנה ותנאי מחיה לבעלי חיים, לצמחים, לפטריות ולבני אדם, וסביבם כל החורש מתאושש וצומח. חורש זה יודע לשרוד שרפות ובעצרת, להידמות למדבר בעונה היבשה ולהפוך לג'ונגל בזעיר אנפין בסוף העונה הרטובה, והוא מנהל עם החיים יחסי גומלין מורכבים ועמוקי רבדים.

בעשרות השנים האחרונות התאושש להפליא החורש הישראלי, ועץ האלון במרכזו. התאוששות דומה מתוארת במקומות שונים סביב אגן הים התיכון (Bergmeier et al. 2022), אבל בישראל התופעה מפתיעה בעוצמתה. זה אלפי שנים רועים על אדמות הארץ ערבי צאן ובקר. משהוכרוזו תאי שטח כשמורות טבע וצומצמה הרעייה, החלו להתאושש יערות האלונים, ומתחתם נסגר החורש, לעיתים עד כדי סכך צפוף ובלתי עביר. כיסוי החורש הגלילי מרשים ביותר בהשוואה להרי דרום לבנון, ויש המדווחים על עלייה בקצב הצמיחה ב-5% 10 השנים האחרונות. התאוששות יערות האלונים והחורש יכולה לרמוז לנו על התאוששותם גם באספקלריה התרבותית שלנו.

ביום עיון על אלונים שנערך בגן הבוטני בירושלים אני לומד שלא כולם מאושרים מדרך שיקומו של הטבע. יש ציפורים שמתקשות לצוד בחורש הצפוף ונעלמות מהמרחב;

11 לפי ראיונות עם פרופ' שמחה לביידון מאוניברסיטת חיפה, החוקר בוטניקה ואנטומיה של צמחים, עצים ויערות, ועם עזרא ברנע, הבעלים של "ברנע משתלת עצי אלון" ויו"ר עמותת אלוני ישראל.

כך למשל העקב העיטי נעלם מהחורש בגליל העליון, וטורף קטן ממנו, עקב החורף, נפוץ באזור.¹² הרשויות מווסתות לעיתים את צפיפות החורש באמצעות רעייה מבוקרת בשמורות הטבע וביערות קק"ל. הן מסתמכות על הטענה שבימי קדם אכלסו עדרי חיות את המרחב ודיללו את הצמחייה. בדיון על הטבע שולטת החשיבה ההגיונית, המשובצת במושגים כגון ניהול, תכנון ובקרה של היער. אולם לעיתים, כאשר אנו מתקנים את שנהרס, איננו מכירים במורכבות המכלול, בכאוס וברשת ההקשרים המאפשרים את הטבע ואת החיים.

גם בערים נוטעים אלונים. בשנים האחרונות ניטעו מאות אלונים ארוכי עוקצים גם בירושלים. האלון האנגלי ארוך העוקצים, המכונה מלך העצים, זקוק להשקיה מרובה, וזו נמצאת בירושלים בשפע בזכות מפעלי ההתפלה המקומיים. בהיותו מהיר צמיחה וזקוף גזע, בניגוד לקרוביו הישראליים, ומשום שצמרתו רחבה כשל רוב האלונים, זהו עץ עירוני מצוין שיכול לדור בכפיפה אחת עם קווי החשמל וקווי הרכבת הקלה. שיקולים רבים תומכים בהתאמתו של האלון ארוך העוקצים למרחב הירושלמי, והוא אף מעוטר בשלל תכונות נוספות, כגון יעילות רבה בניקוי האוויר.

בסיומו של יום העיון על האלונים אני יוצא מהגן הבוטני ופונה לגן ניות שנמצא מולו. במרכז הגן ניצבים שני אלונים אנגליים יפים ובשלים, אשר למרות גילם הצעיר גדלו לממדים מרשימים; הם זכו למרחב אדמה ולמנות נדיבות של מים ושמש. אבל כשאני עומד מולם אני מבחין בכתמים שחורים שמכסים חלקים גדולים של אחד העצים. כעבור ימים אחדים מכסים כתמים דומים גם את העץ השני.

מדובר ככל הנראה בנגע האמברוזיה, חיפושית זעירה החודרת לגזעי העצים ויוצרת סימביוזה עם כמה מיני פטריות שמאכלות את העצה. הנגע נפוץ במיני אלון שונים, לרבות אלון התבור, אבל האלון ארוך העוקצים פגיע במיוחד כאשר הוא אינו חי בטבע, ואם הפגיעה קשה הוא מתקשה להתאושש ממנה. עם זאת, אף שהחיפושית נוכחת בטבע, פגיעתה לא הפכה לתופעה מערכתית עד כה, וברובם הגדול של המקרים אלון בר ישרוד את הנגע.

חשוב שנתבונן על שובם הטבעי של האלונים אל המרחב ונבין שאנו יודעים אך מעט על דרכי ההידוד של הטבע. אני מאמין שעלינו להניח ככל האפשר לצומח המקומי לתפוס חזקה על כל חלקה פנויה בשמורות הטבע, ביערות, בגינות ובערים, גם במחיר התאמות תכנוניות ואדריכליות. הגיעה העת לשוב ולמצוא סינרגיה מודרנית בין המהונדס לפראי, בין האדם ליער, כמו בתרבויות שחיו בצילם של האלונים והתאימו עצמן ליער.¹³ הטבע איננו אסופת עצים, והיער איננה מנותקת מהמרחב הסובב אותה. כל פירוד והבדלה הם מעשה ידי האדם, ואילו המרחב האקולוגי הוא אחוד ורציף.

12 לפי הרצאתו של אפרים אזוב ביום העיון השנתי על אלונים לזכר ד"ר מיכאל אבישי, שנערך בגן הבוטני בירושלים ביום 14.9.2022.

13 לוגאן מציג דוגמאות רבות לתרבויות שחשו בצילם של האלונים. אחת מהן, תרבות ילידית בקליפורניה, כינתה את האלון "המקום אשר מחכה לך" (Logan 2006, 29–76).

בחורבות העיר האבודה

חורבת צונם, שכינויה האפלולי הוא "העיר האבודה", היא אתר ארכיאולוגי המשתרע על פני 15 דונם בגליל המערבי בקרבת היישוב אבן מנחם. באתר התגלו שרידים מן התקופה הרומית, אבל עיקר הממצאים הם מהתקופה הביזנטית: אולם קשתות שעדיין עומדות על תילן, מאגרי מים ובורות מים, עמודים מסותתים, בית בד, קברים ושרידי מסגד מהתקופה הממלוכית, וכל אלה טובלים בחורש. צפונית לגבעה שעליה שוכנת חורבת צונם נמצא עוד שריד ביזנטי, חורבת דור, ובו כמה סרקופגים מרשימים. מתחת לחורש העבות מסתתרים ככל הנראה עוד נעלמים רבים.

הגבעות שעליהן שוכנות החורבות הרומיות והביזנטיות באתר נטושות זה דורי דורות, אבל החורבות שעומדות מצפון להן – חורבות איקירת (إقيرت), כפר ערבי נוצרי בגליל המערבי שתושביו גורשו ממנו במלחמת העצמאות – מעידות שבמאות השנים האחרונות התנהלו בהן חיים. החורש המקומי, כמו חורשים באזורים אחרים בגליל, נהנה משיקום לאחרונה, וחורש עבות של אלון מצוי, אלון תולע וער אציל (דפנה) צומח בינות לשרידים ולאבני הגזית. אף שביקרתי במקום בסוף אוגוסט, שיטוט ביער האפל מקרין מהות אפלולית ואף טחובה. המפגש שלי עם יער אלונים מקומי וירוק עד, השונה מיערות הפארק של אלון התבור, מלמד על גיוונו הרב של הטבע הישראלי ועל גמישותם של האלונים.

בוואדי הקטן שבין חורבות צונם ודור, בשולי העיר האבודה, נפתח החורש לקרחת יער ומתגלה האלון הענק של חורבת צונם. פגשתי אותו כשרוב המסה הזאת כבר נכתבה. העץ הוא אחד מגדולי האלונים המצויים בארצנו, מלך יער של ממש – רחב וגבוה, קוטר גזעו כמטר וקוטר צמרתו כ-25 מטרים, אין בו כל סימן למחלה או לטראומה, והוא נקי מצלקות ומעקבות האדם.

המראה נדיר: רוב האלונים הגדולים בארץ הם אלוני תבור ששרדו בתוך מערך קדושה שהגן עליהם בסמיכות לקבר או לאתר פולחן. האלון המצוי וירוק העד של חורבת צונם יוצא דופן, וקל לדמיין את מעורבותו בשיקום היער המקומי. ענפיו הענקיים מתפרשים לצדדים וגזעו עולה היישר לגובה, כאילו יודע שתפקידו הוא לשאת עצמו בזקיפות קומה ולהראות ליער את דרכו.

שרידי העיר ששורשיה רומיים כוסו בשני הצמחים שקיסרי רומא התהדרו בכתרים שזורים מעליהם: דפנה ואלון. הטבע הפך שוב את היוצרות והציג את אורך רוחו. כוחותיו משתהים, שקטים, סבלניים, נשמרים באדמה שנים רבות. כשיש להם מרחב הם שבים וממלאים את האדמה בחיים, ומכינים אותה לשיקום. כך הם נוהגים זה עידן ועידנים, יציבים ונחושים, תומכיהם המרכזיים של החיים עלי אדמות.

בבואנו להתמודד עם אתגרי המחר עלינו להתבונן על עצים אלו, כפי שעשינו רוב שנות קיומנו כמין, כדי לייצב את עולמנו בדרכו לתחנה הבאה במסלולו. יכולתנו להתמודד עם המחר תלויה ביכולתנו להגן על עמודי התמך של החיים. ומכיוון שיכולתנו להבין את

המרחב הטבעי חסרה, עלינו לשקול גישה חלופית: ההבנה שמה שטוב לאלונים ככל הנראה טוב לנו, ועל כן ראוי לנו ללכת בעקבותיהם ולהקשיב להם. אני, מכל מקום, כבר מקשיב להם: מאז איבדתי ומצאתי עצמי על גבעות סינדיאנה, שוטטתי בחורבות העיר האבודה והייתי לתלמידם של האלונים, חלחלו העצים לנימי נשמת ויצירתי ופקחו את עיניי אל הטבע. מסה זו היא בבואת מסעי האישי, והיא נובעת מן הצורך שלי לשמש ערוץ שדרכו יסופר סיפורם של העצים.

דימוי 6. האלון המצוי של חורבת צונם, שולי העיר האבודה

בית הספר להנדסה ולמדעי המחשב, האוניברסיטה העברית בירושלים

ביבליוגרפיה

דפני, אמוץ, 2010. **עצים מקודשים בישראל**, בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
 הר, ניר, אורי שני ויוסי ריוב, 2016. "הדינמיקה של משק המים במערכת הסלע-קרקע-עץ ביער-פארק של אלון התבור ובחורש של אלון מצוי", *אקולוגיה וסביבה* 7(1), עמ' 52–64.
 וולבן, פטר, 2018. **החיים הנסתרים של העצים**, בתרגום ניב סבריאגו, רמת השרון: אסיה.
 חיימוביץ, דניאל, 2013. **צמח, מה הוא יודע? בתרגום עמנואל לוטם**, תל אביב: מטר הוצאה לאור.
 רבינוביץ-וין, אביבה, 1986. **סלע-קרקע-צומח בגליל**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

- Bainbridge, David A., 1985. "The Rise of Agriculture: A New Perspective," *Ambio* 14(3), pp. 148–151.
- Bergmeier, Erwin, Jorge Capelo, Romeo Di Pietro, Riccardo Guarino, Ali Kavgacı, Javier Loidi, Ioannis Tsiripidis, and Fotios Xystrakis, 2022. "'Back to the Future': Oak Wood–Pasture for Wildfire Prevention in the Mediterranean," *Plant Sociology* 58(2), pp. 41–48.
- de Carvalho, Luís Mendonça, Francisca Maria Fernandes, and Hugh Bowden, 2011. "Oracle Trees in the Ancient Hellenic World," *Harvard Papers in Botany* 16(2), pp. 425–427.
- Hopkins, Loren P., Deborah J. January-Bevers, Erin K. Caton, and Laura A. Campos, 2021. "A Simple Tree Planting Framework to Improve Climate, Air Pollution, Health, and Urban Heat in Vulnerable Locations Using Non-Traditional Partners," *PPP — Plants, People, Planet* 4(3), pp. 243–257.
- Koenig, Walter B., and Johannes M. H. Knops, 2006. "The Behavioral Ecology of Masting in Oaks," in William J. McShea and William M. Healy (eds.), *Oak Forest Ecosystems: Ecology and Management for Wildlife*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, pp. 129–148.
- Kohn, Eduardo, 2013. *How Forests Think: Toward an Anthropology Beyond the Human*, Berkeley: University of California Press.
- Lewington, Richard, and David Streeter, 1993. *The Natural History of the Oak Tree*, London: Dorling Kindersley.
- Logan, William Bryant, 2006. *Oak: The Frame of Civilization*, New York and London: W. W. Norton & Company.
- McShea, William J., and William M. Healy, 2002. "Oaks and Acorns as Foundation for Ecosystem Management," in William J. McShea and William M. Healy (eds.), *Oak Forest Ecosystems: Ecology and Management for Wildlife*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, pp. 1–12.

- Prado-Nóvoa, Olalla, Ana Mateos, Guillermo Zorrilla-Revilla, Marco Vidal-Cordasco, and Jesús Rodríguez, 2016. "Efficiency of Gathering and its Archaeological Implications for an European Early Palaeolithic Population," *Journal of Anthropological Archaeology* 45, pp. 131–141.
- Rog, Ido, Nicholas P. Rosenstock, Christian Körner, and Tamir Klein, 2020. "Share the Wealth: Trees with Greater Ectomycorrhizal Species Overlap Share More Carbon," *Molecular Ecology* 29(12), pp. 2321–2333.
- Simard, Suzanne, 2021. *Finding the Mother Tree: Discovering the Wisdom of the Forest*, New York: Borzoi Books.
- Stamets, Paul, 2005. *Mycelium Running: How Mushrooms Can Help Save the World*, Berkeley: Ten Speed Press.
- Tallamy, Douglas W., 2021. *The Rich Ecology of Our Most Essential Native Trees: The Nature of Oaks*, Portland: Timber.
- Van Dersal, William R., 1940. "Utilization of Oaks by Birds and Mammals," *The Journal of Wildlife Management* 4(4), pp. 404–428.